

MINIMA PHILOSOPHICA

Burgerlijk ongehoorzaam en de gevolgen in het persoonlijk leven

Ton Vink

Abstract

In our ancient, prosperous and democratic Europe, we find ourselves in the fortunate position of being able, as citizens individually or as a group, to practice ‘civil disobedience’ – be the reason concerns about the climate or about our self-determination – without this leading to overly dramatic, let alone life-threatening, consequences for the individuals involved. This is decidedly different elsewhere, in less democratic countries like for instance Russia, Saudi-Arabia, Iran, Turkey. The price we sometimes do have to pay – must be prepared to pay? – for our civil disobedience is, fortunately, decidedly lighter. But that doesn’t mean it cannot at times be a burden in our otherwise light existence. In this paper I want to illustrate this by means of my own civil disobedience and its consequences.

Keywords: burgerlijk ongehoorzaam, hulp bij zelfdoding, art. 294 Sr, vervolging, Einder.

Inleiding

Laat ik vooropstellen dat wij in ons oude, welvarende en democratische Europa in de gelukkige omstandigheid verkeren dat we als burgers individueel of in groepsverband ‘burgerlijk ongehoorzaam’ kunnen zijn – of de aanleiding nu ligt in zorgen over het klimaat of over onze zelfbeschikking – zonder dat dit tot al te dramatische, laat staan levensbedreigende, consequenties leidt voor de betrokken individuen. Dat is elders, in minder democratische landen, bepaald anders geregeld. Denk bijvoorbeeld aan landen als Rusland, Saoedi-Arabië, Iran, Turkije.

© Ton Vink

This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-ND 4.0 license
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

De prijs die wij soms toch voor onze burgerlijke ongehoorzaamheid moeten betalen – bereid moeten zijn te betalen? – is godzijdank bepaald lichter. Maar dat betekent niet dat het niet op momenten een last in ons over het algemeen lichte bestaan kan betekenen. In deze bijdrage wil ik dat laatste illustreren aan de consequenties van mijn eigen burgerlijke ongehoorzaamheid.¹

Een en ander nam een aanvang rond 1996 met mijn samenwerking als 'suicideconsulent' of 'counselor' met de (toenmalige) Stichting de Einder en de 'ongehoorzaamheid' had primair betrekking op het tweede lid van artikel 294 Sr. dat 'hulp bij zelfdoding' strafbaar stelt met, indien de zelfdoding volgt, een gevangenisstraf van ten hoogste drie jaar². In de jaren die volgden voerde ik vele gesprekken met individuen die op een *verantwoorde* wijze zelf over hun *eigen* levenseinde wilden kunnen beschikken en dat, mede dankzij hun gesprekken met mij, ook feitelijk konden doen. Mijn 'burgerlijke ongehoorzaamheid' doordat ik mijn cliënten ondanks art. 294 Sr. 'hulp bij zelfdoding' verleende en het hen mogelijk maakte zelf over hun levenseinde te beschikken, bleef echter niet onopgemerkt.

De Officier van Justitie

In de vroege ochtend van 9 juni 2004 overleed Mimi de Kleine (56 jr.) in haar slaap. Zowel die slaap als het overlijden waren door Mimi de Kleine met opzet verkozen en zelf-bewerkt, weloverwogen en goed voorbereid na en mede dankzij een reeks gesprekken met mijn persoon. Zij overleed niet alleen, maar in aanwezigheid van twee goede vriendinnen. Vroeger heette dat 'zelfmoord', daarna 'zelfdoding' en daarna 'zelfeuthanasie', i.e. een zelfbezorgde goede dood onder eigen regie.

Mimi was heel open geweest over haar voornemen om zelf over haar levenseinde te willen beschikken, concreet: om haar leven te beëindigen. Die openheid betekende ook dat de betrokkenheid van iemand die haar deskundige informatie had verstrekt niet onopgemerkt zou blijven. En dat

1 De bedoeling van dit artikel is dus niet om met een theoretisch betoog te komen, hoe interessant dat op zichzelf ook mag zijn. Voor de liefhebber verwijs ik naar mijn diverse publicaties, bijv. *Zelfeuthanasie. Een zelfbezorgde goede dood onder eigen regie*. Budel: Damon, 2013, alsmede *Een goede dood. Euthanasie gewikt en gewogen*. Utrecht: Klement, 2017. Voor een twintigtal praktijkverslagen van feitelijke levensbeëindiging: *Onder Eigen Regie. Zelfeuthanasie belicht*. Utrecht: Klement, 2018.

2 Met zijstapjes naar de Geneesmiddelenwet en de Wet BIG.

had weer tot gevolg dat ik een uitnodiging ontving van onze hoofdstedelijke recherche om als verdachte gehoord te worden in verband met mogelijke overtreding van art. 294 Sr. Het verhoor, op 14 juni, was niet onvriendelijk en verliep in wezen naar omstandigheden heel prettig.

Hoewel het (tot mijn verbazing) niet de bedoeling was dat ik een exemplaar van het door mij voor akkoord ondertekende verslag van het verhoor mee zou krijgen, was men wel bereid de kladversie (waarin een enkele schrijffout) op het bureau te laten liggen, en, ja, als die dan weg bleek, nou ja, dan kon dat gebeuren. Die kladversie, en een door Mimi geschreven ‘verantwoording’ van haar keuze, vonden hun weg naar een boek dat ik in 2004 publiceerde³.

Daarna gebeurde er niets totdat ik een ruim jaar later op 19 juli 2005 van de Amsterdamse Officier van Justitie bericht ontving dat zij “na bestudering van het dossier” alsnog tot vervolging had besloten. Een zittingsdatum voor de meervoudige strafkamer was nog niet bekend. Wat er vervolgens uitsprong was dat het dossier van de OvJ inmiddels was verfraaid met een kopie van het omslag van mijn boek én van het hoofdstuk dat het verslag van de hand van Mimi bevatte. Daarmee was duidelijk – ter zitting werd er ook uitgebreid aandacht aan besteed – dat het deze publicatie was die de OvJ, mw. mr. Hoekstra, er alsnog toe bracht om tot vervolging over te gaan.

Mijn burgerlijke ongehoorzaamheid kon dus aanvankelijk misschien nog wel door de beugel, maar er in boekvorm over publiceren was wellicht net iets te veel van het goede. Ook al omdat Mimi in haar verhaal weinig misverstand liet bestaan over de zorgvuldigheid en weloverwogenheid van haar keuze en over het belang van haar gesprekken met mij. Juridische vervolging is bepaald ingrijpend in het leven van een gewone burger (al is hij ‘ongehoorzaam’) en betekent dat er een leven ‘ervoor’ en een leven ‘erna’ ontstaat.

Ter zitting kwam de OvJ mij niet over als het grootste licht in deze thematiek, de rechtbank daarentegen, voorgezeten door mr. Van den Bergh, had zich duidelijk in de materie verdiept. Als ik zeg dat door dat laatste een echte discussie tussen verdachte en rechters mogelijk was, betekent dat niet dat ik me daarbij ter zitting niet terdege bewust was van de nogal ongelijke positie van de deelnemers aan die discussie. De eis was acht maanden gevangenisstraf, waarvan vijf voorwaardelijk. Na hun rechtszaken hebben twee andere consulenten, Jan Hilarius en Willem Muns, vier maanden vastgezet en dat is ze, voorzichtig uitgedrukt, slecht bevallen.

3 294 Sr. *Zedenverval en zedenverwildering in Nederland*. Budel: Damon, 2014.

In de aanloop naar de zitting heb ik veel steun ondervonden, bijvoorbeeld – ook financieel – van de kant van de NVVE en hun toenmalige voorzitter Rob Jonquière (Ruut Nieuwenhuis, voorzitter van De Einding meteen aan de slag met het oprichten van een eigen steunfonds), van de kant van Boudewijn Chabot, door de rechter-commissaris gehoord als getuige-deskundige, natuurlijk van advocaat Willem Anker, en ter zitting vooral van mijn echtgenote en drie kinderen die de rij achter mij bezetten; de best denkbare verdedigingslinie.

De vrijspraak d.d. 22 januari 2007⁴ werd met een feestelijk lunch gevierd. Na intrekking van het hoger beroep door de pas aangetreden minister van justitie werd de vrijspraak enkele maanden later definitief, hetgeen een van onze kinderen de opmerking ontlokte dat hij dat jammer vond want dan kwam er niet nog zo'n gezellige lunch. De verdachte, nu verdachte-af, was er tevreden mee.

De hoernalist

De rechtszaak en de afloop ervan zorgde voor veel publiciteit in binnen- en buitenland, maar in de jaren erna heb ik verder rustig door kunnen werken, al zorgde die publiciteit voor de nodige extra aandacht. Zoiets hoort erbij en is als iedereen zich weet te gedragen niet al te bezwaarlijk. Maar weet iedereen zich ook te gedragen? In de riolen van de pers bevindt zich allerlei aard van leven. Dankzij mijn burgerlijke ongehoorzaamheid kreeg ik ook daarmee te maken. Anders dan bij de Amsterdamse OvJ ging het nu om een oplichter: Alberto Stegeman, een type dat door W.F. Hermans treffend is omschreven als 'hoernalist'.

Hier begon het mee: Op 3 april 2014 werd ik door een dochter gevraagd naar Apeldoorn te komen in verband met haar ernstig zieke moeder. Vooruitkijkend naar haar levenseinde had moeder vragen waarover zij, samen met haar dochter, met een counselor wilde overleggen. Ter plekke aangekomen zaten er echter geen moeder en dochter, maar een namaakvader van een namaak-dochter die namaak-zelfdoding had begaan, plus een 'journalist' met cameraploeg. Met de jonge vrouw (27) had ik het jaar daarvoor tweemaal gesproken in mei en juli 2013. Die gesprekken bleken in het geheim opgenomen, en nu was er dus ook de hoernalist van SBS6 met cameraploeg. Je kunt je op zo'n moment omdraaien en weglopen, maar dan

4 ECLI:NL:RBAMS:2007:AZ6713.

krijg je tot groot plezier van de SBS6-kijker de hele meute achter je aan. En dus stapte ik naar binnen.

De jonge vrouw had zich voorgesteld als Sandra Tenebri en als gewezen gymnasiast met wel acht vinkjes (ik heet ook nog eens Vink) had haar achternaam natuurlijk een waarschuwing moeten zijn, maar in mijn burgerlijk ongehoorzaam optimisme kwam het daar niet van. Het kwam op basis van het geheel van de opnames wel tot een aan elkaar geknipt en geplakt tv-programma dat door hoernalist Stegeman ook aan het Openbaar Ministerie werd aangeboden teneinde opnieuw tot vervolging van ondergetekende over te kunnen gaan. In de uitzending kwamen ook twee Kamerleden aan het woord die voor passende Kamervragen zouden zorgen: Kees van der Staaij (SGP) en Mona Keijzer (toen CDA, nu BBB).

Juridische molens zijn niet de snelst-draaiende en ongeveer twee jaar na de uitzending volgde er een ‘afdoeningsbeslissing’ van het Openbaar Ministerie. Ik werd netjes telefonisch en per mail benaderd door de Senior parketsecretaris van het Expertisecentrum Medische Zaken te Rotterdam met de mededeling dat er een persbericht uit zou gaan. De uitzending, zo luidde het, zorgde aanvankelijk voor “een vermoeden van een strafbaar feit op basis waarvan een strafrechtelijk onderzoek geïndiceerd was. U bent in dit onderzoek als verdachte aangemerkt.”⁵

Het OM had bij de hoernalist en zijn productiebedrijf het volledige (ruwe) beeld- en geluidsmateriaal gevorderd, en concludeerde tamelijk droogjes: “Uit het volledige materiaal is een ander beeld ontstaan van de inhoud van het contact tussen u en Sonja [de jonge vrouw] dan het beeld dat op basis van de uitzending werd gesuggereerd.” Om vervolgens te concluderen: “Dat betekent dat u niet strafrechtelijk zal worden vervolgd en dat uw zaak wordt geseponeerd.”

Er volgde van de Medisch OvJ, mw. mr. De Jong, nog een ‘Tot slot’ waarin zij liet weten: “Het OM plaatst overigens kritische kanttekeningen bij de wijze waarop de uitzending van *Undercover in Nederland* is samengesteld, waardoor ongenueanceerde beeldvorming rond u als persoon en uw handelen in dit geval is (kunnen) ontstaan.” Hoewel ‘ongenuanceerde beeldvorming’ hoort bij de risico’s van burgerlijke ongehoorzaamheid, las ik dit toch met enig genoegen, temeer daar de OvJ liet weten dit de makers aan te rekenen en er in de communicatie ook aandacht aan te zullen besteden. Op de uitnodiging van mw. De Jong om een mondelinge toelichting op de beslissing te geven, ben ik met plezier ingegaan.

5 Voor de liefhebber: De volledige sepotbrief waaruit dit citaat stamt is opgenomen in hoofdstuk 8 van *Een Goede Dood. Euthanasie gewikt en gewogen*.

Team Grootschalige Opsporing

Is het verstandig om burgerlijk ongehoorzaam te zijn? Laat ik in ieder geval zeggen: je moet er wat voor over hebben. Nog in dezelfde periode van oplichter Stegeman was ik lijdend voorwerp van onderzoek door het Team Grootschalige Opsporing (TGO) van de Eenheid Oost Nederland, District Gelderland Midden. Op 14 februari 2014 ontving ik in dat verband van mijn advocaat – ja, dat was inmiddels nodig, zo ongehoorzaam was ik – als bijlage bij een brief “het (zeer aanzienlijke) proces verbaal.” ‘Zeer aanzienlijk’ betekent hier: 850 pagina’s.

Het onderzoek vond plaats naar aanleiding van een weloverwogen levensbeëindiging van een bijna 70-jarige cliënte, oktober 2013. Haar voorname was in een redelijk ruime kring bekend en goed gedocumenteerd. Ook haar huisarts was op de hoogte. Een in verband met een (afgewezen) euthanasieverzoek geraadpleegde psychiater eveneens. Dat gold ook voor een buurt- en mantelzorg-instelling waarvan de medewerkers tot op het laatst bij mevrouw betrokken bleven en met wie ik ook gesproken heb, en voor de toenmalige Stichting Vrijwillig Leven (SVL) met wie mevrouw uitgebreid contact had gehad. Omdat de SVL uiteindelijk niets voor mevrouw kon doen, werd gewezen op het bestaan van de counselors van de (toenmalige) Stichting de Einder.

Officier van Justitie, mr. J. Schram, wilde kennelijk eens flink uithalen. Er vonden zo’n dertig geregistreerde politieverhoren plaats van vrienden en familieleden en van de medewerkers van de buurt- en mantelzorg instelling. Sommigen werden tot vier keer toe verhoord. Hun financiën werden onderzocht. Hun telefoons werden, al dan niet vrijwillig, ‘uitgelezen’. Camerabeelden werden opgevraagd.

Zelf werd ik tweemaal verhoord en is het misschien aardig om te weten dat ik juist in die tijd colleges verzorgde over ‘Keuzes rond het Levens einde’. Dat had tot gevolg dat ik bij vragen van de betrokken rechercheurs, waar dat nodig was, kon uitweiden over de materie. Het is tenslotte belangrijk genoeg en niet iedereen is even goed geïnformeerd.

Die uitweidingen hadden een wonderlijk gevolg. De lezer moet zich het beeld van een tv-krimi voor de geest halen. De verdachte wordt verhoord door twee rechercheurs, beeld en geluid worden geregistreerd en links in het vertrek is dat ene grote raam waar je niet doorheen kunt kijken. Daarachter zitten dan weer andere rechercheurs die er wél doorheen kunnen kijken en die het geheel observeren en aansturen. Er zat daar ook een mevrouw die was ingehuurd om van het verhoor direct een verslag te maken zodat dat, zoals gebruikelijk, na afloop gelezen, verbeterd en ondertekend kon worden.

Mevrouw was een professionele kracht. Maar hier gooide mijn collegestof roet in het eten, want na pakweg een half uur kwamen er signalen die langzaam in noodkreten overgingen: “Wat praat die man veel...!” Nog wat later legde mevrouw het moede hoofd in de schoot en gaf op. Gevolg was dat de rechercheurs nu het opgenomen verhoor later zelf moesten uitschrijven. Daar namen ze twee maanden de tijd voor.

Mijn (ons) telefoon- en e-mailverkeer is in die tijd afgeluisterd, een vorm van ‘juridisch moralistisch hacken’, vermoed ik. En om er geen misverstand over te laten bestaan met welke vorm van zware criminaliteit we bij deze burgerlijke ongehoorzaamheid te maken hebben, werd er naast het uitgebreide onderzoeksteam van meer dan dertig man, óók nog een observatieteam samengesteld voor (ik verzin dit niet) “stelselmatige observatie” van het subject “nader te noemen: Vink”. Dat observatieteam bestond uit elf (!) opsporingsambtenaren, A1 t/m A11. Het was natuurlijk niet de bedoeling dat ik in de plaatselijk AH (daar ben ik inderdaad ook ‘geobserveerd’) zou denken ‘wie loopt daar toch de hele tijd achter me aan?’. En dus ging dat – p. 423 van het ‘zeer aanzienlijke proces verbaal’ – bijvoorbeeld zó:

A8 (16.30): Aanvang observatie

A9 (16.34): Ik zag dat een damesfiets, met zwarte fietstassen achterop, gestald stond onder de carport van perceel Ommershofselaan 10 te Velp. Ik zag tevens dat een personenauto van het merk Lancia, type Ypsilon, kleur wit, voorzien van het kenteken 16NXNR geparkeerd stond aan de Ommershofselaan te Velp voor genoemd perceel.

A9 (16.47): Ik zag dat Vink uit perceel Ommershofselaan 10 te Velp kwam lopen. Ik herkende Vink van een foto welke door het onderzoeksteam is verstrekt. Ik zag dat Vink richting het centrum van Velp liep. Ik zag dat Vink gekleed was in een lange beige jas, hoed op zijn hoofd en een jutte tas onder zijn arm droeg.

A10 (16.49): Ik zag dat Vink de Albert Heijn, gelegen aan de Hoofdstraat te Velp binnen liep.

A9 (17.01): Ik zag dat Vink boodschappen (onder andere groente/fruit en blikken hondenvoer) deed in de Albert Heijn, gelegen aan de Hoofdstraat te Velp. Vervolgens zag ik kort hierna dat Vink uit de Albert Heijn liep.

A11 (17.05): Ik zag dat Vink de oprit opliep van Ommershofselaan 10 te Velp.

A8 (17.35): Einde observatie.

Het forse proces-verbaal in deze ‘zaak’ opent overigens met een kort samenvattend overzicht, waarin bij “Verhoren A. G. Vink” ook vermeld wordt (p. 11): “Vink gaf in zijn verklaring exact aan wat wel juridisch toegestaan was bij

de hulp bij zelfdoding en wat niet.” Daar had men natuurlijk van kunnen profiteren! OvJ mr. Schram deed ook nog haar uiterste best mij, meer in het bijzonder mijn auto, op de plaats van het veronderstelde delict te krijgen. Alle camerabeelden werden verzameld en bestudeerd, maar helaas...⁶

Stichting de Einder

Kan het nog erger? Dat hangt natuurlijk af van de maat die je er langs wilt leggen. Per 2013 had Stichting de Einder een nieuwe juridisch medewerkster gekregen, mw. M. de Bontridder, plaatsvervangend raadvrouw bij het gerechtshof in Amsterdam. Voor korte tijd trad zij ook nog op als voorzitter van de stichting die daarna en daardoor in feite ophield te bestaan, althans als stichting die het werk faciliteerde van counselors die in staat waren hun cliënten deskundig te begeleiden en te informeren over betrouwbare adressen waar de meest geschikte levensbeëindigende middelen – pentobarbital of bijv. een combinatie van oxycodon en flunitrazepam – verkregen konden worden. Daar is niets meer van over.

Mw. de Bontridder – inmiddels lid van de Raad van Toezicht van de NVVE – zorgde ervoor dat de samenwerking met de counselors werd verbroken en over mijn persoon liet zij in dat verband in een e-mail aan een cliënt weten dat door haar contacten bij justitiële instanties werd aangedrongen “op het beëindigen van de banden met een counselor die met enige regelmaat onderwerp van justitieel onderzoek vormt.”

De laatste voorzitter van De Einder die nog echt wist waar het werk van de stichting eigenlijk in bestond, was Ruut Nieuwenhuis. Na zijn jaren als voorzitter ging hij daarom ook nog verder als counselor, want dat was waar het voor de oorspronkelijke stichting om ging. De tragiek is dat Ruut degene was die als voorzitter mw. De Bontridder binnenhaalde. Het leek hem aanvankelijk een aanwinst. Kort voor zijn overlijden, december 2020 na een gehonoreerd euthanasieverzoek, belde Ruut mij voor een laatste keer, nu met een bijzondere boodschap. Hij wilde zich voor zijn vertrek uit dit ondermaanse expliciet bij mij excuseren voor het aantrekken van mw. De Bontridder! Dat zat hem al die tijd dwars want hij realiseerde zich dat het eigenlijk het einde van De Einder had betekend. Hoewel hij haar aanvankelijk zag als een aanwinst voor de stichting bleek het – zijn woorden in ons laatste gesprek – “een wolf in schaapskleren”.

6 Opvallend genoeg heb ik bij mijn weten zelf nooit bericht ontvangen dat de zaak werd gesloten, al vond de levensbeëindiging inmiddels tien jaar geleden plaats.

Mede dankzij mijn burgerlijke ongehoorzaamheid was duidelijk dat de counselor strafbaarheid kon voorkomen door zich te beperken tot “het voeren van gesprekken, het verstrekken van informatie en het bieden van morele steun.” Daarbij mocht die informatie het karakter dragen van “een advies” maar geen “instructie” worden. Ook aanwezig zijn bij de zelfdoding mocht, maar “zonder aan de uitvoering bij te dragen.”⁷

Binnen dat kader heb ik ook om de betrouwbaarheid te borgen contact onderhouden – voorzichtig formulerend – met leveranciers van de bewuste middelen. Met “Johnson” in China – totdat die werd opgerold, zoals men dat in China goed kan. Met “Dorian Galeazzi” in Mexico, en zijn opvolger “Alejandro Vasquez”. En veel dichterbij huis met ene “Sam” die door een journalist met mij in contact was gebracht. Dat – voorzichtige – contact bevorderde het wederzijds vertrouwen. Aangezien ‘het verstrekken van informatie’ tot de ‘niet-strafbare hulp’ werd gerekend⁸, leek het mij logisch dat het recht om die informatie te mogen verstrekken, voor mij de plicht met zich meebracht ervoor te zorgen dat die informatie – over onder meer geschiktheid en verkrijgbaarheid van middelen ter levensbeëindiging – zo goed mogelijk was.

Al deze contacten en informatie, en de bijbehorende mogelijkheden tot zelfbeschikking, zijn in rook opgegaan, gewoon door onkunde en onwetendheid. Inmiddels wordt dat ook wel erkend door De Einder en staat er op de website van de stichting op de openingspagina een daartoe strekkende mededeling waarin men onder meer laat weten: “Wij vragen uw begrip voor het feit dat wij u soms moeten teleurstellen in uw behoefte aan adressen van betrouwbare informatie omtrent leveranciers of dat de weg tot een humane zelfdoding momenteel moeizamer is dan uit publicaties in het verleden afgeleid kon worden.”

Tot slot

Je zou er misschien na al die jaren burgerlijke ongehoorzaamheid en de bijbehorende wederwaardigheden somber van kunnen worden, maar net als het klimaat verbetert ook onze zelfbeschikking niet van maandag op dinsdag; de aanhouder wint!

7 Twee andere hiervoor belangrijke bijdragen: Mulder-Meiss ECLI:NL:HR:1995:ZD0309; Muns ECLI:NL:HR:2005:AR8225.

8 Zie bijv. de Hoge Raad in ‘Muns’ p. 2/7 en de rechtbank Amsterdam in ‘Vink’ p. 4/11.

In zijn zeer korte 'autobiografische' *My Own Life* gaat David Hume in op de tegenwind in zijn bestaan, een bestaan waarin hij, zou je kunnen zeggen, op zijn manier ook met regelmaat 'burgerlijk ongehoorzaam' was. De ergernissen en tegenslagen die dat met zich meebracht kon hij naast zich neerleggen "... as I was ever more disposed to see the favourable than unfavourable Side of things; a turn of Mind, which is more happy to possess than be born to an Estate of ten thousand a Year." *Waarvan akte.*

Over de auteur

Ton Vink (tonvink@ninemwells.nl) is filosoof en werkte ruim twintig jaar als consultant voor vragen rond het levenseinde.